

ท่วงทำนองชีวิตเคลื่อนที่
ของคนไร้บ้าน ในมะนิลา
ประเทศฟิลิปปินส์

บุญเลิศ วิเศษปรีชา

“บุน ฉันเห็นนายทำงานที่แผงขายข้าว เขาให้ค่าแรงนายเท่าไร” โรบิน คนไร่บ้านที่คุ้นเคยกับผมเพราะเรานอนอยู่หน้าตึกแถวเดียวกันมาหลายเดือนถามผมขณะที่เรากำลังรอรับแจกข้าวหน้าวัดซิกข์ในหัวค่ำของคืนวันหนึ่ง

“60 เปโซ” ผมตอบ เงินจำนวนนั้นคิดเป็นเงินไทยก็ราว 45 บาท สำหรับค่าตอบแทนที่ผมไปช่วยงานที่แผงขายอาหารข้างถนนราว 10 ชั่วโมง บวกกับอาหารกินสามมื้อและกาแฟซองตามแต่ผมจะดื่ม ร้านที่วานี้ขายอาหารราคาถูกมาก แน่หนอนว่าคุณภาพก็ต่ำลงไปด้วย ลูกค้าส่วนใหญ่จึงเป็นคนไร่บ้าน ลูกจ้างก็เป็นคนไร่บ้าน เวียนกันมาทำงาน

“60 เปโซเอง ถูกขนาดนี้ เสียตายแรง สู้ออกกินข้าวที่ฟีดดิ้งโปรแกรม (feeding program) ดีกว่า ได้กินข้าวฟรี แถมยังได้เดินเล่นด้วย” โรบินตอบพร้อมส่ายหน้า เขาไม่เห็นด้วยที่ผมทำงานที่นี่ เขาคิดว่า ค่าแรงที่ได้ถูกเกินไป ซึ่งก็จริง สู้ออกกินข้าวตามโบสถ์ที่มีโครงการแจกอาหารดีกว่า เขาไม่ได้รู้สึกว่าการต้องเดินระยะทางไกล 2-3 กิโลเมตร ไปกินข้าวจะเป็นเรื่องเหน็ดเหนื่อย ตรงกันข้าม เขากลับรู้สึกว่ามันยังเป็นการเดินเล่นไปด้วย

โรบินพูดคำว่า “เดินเล่น” ด้วยภาษาตากาล็อกว่า *mamasyal* ซึ่งแปลว่า *stroll* ในภาษาอังกฤษ หรือ เดินเล่น ไม่ใช่คำว่า *lakad* ที่แปลว่า *walk* หรือ เดิน ซึ่งเป็นคำที่ใช้ทั่วไปเมื่อพูดถึงการเดิน แสดงว่าโรบินต้องการเน้นว่า การเดินไปกินข้าว คือ การเดินเล่น

บทสนทนาสั้นๆ ข้างต้น สะท้อนการให้ความหมายเกี่ยวกับการเดินเท้าระยะทางไกลๆ เป็นประจำของคนไร่บ้าน ซึ่งต่างจากคนทั่วไปที่น่าจะรู้สึกว่าการเดินเท้าระยะทางไกลท่ามกลางแดดร้อน เป็นเรื่องยากลำบากเกินกว่าที่จะใช้คำว่า “เดินเล่น” ได้ นอกจากนี้ ยังสะท้อนถึง การเลือกที่จะไปกินข้าวตามโครงการแจกอาหาร (feeding program) มากกว่าที่จะ

ทำงานเพื่อรับค่าแรงถูก ๆ การเลือกตั้งกล่าวนี้ ผู้เขียนจะเข้าไปในบทความว่า เป็นการเลือกที่จะมีไลฟ์สไตล์ (lifestyle) แบบไร้บ้าน อันเป็นไลฟ์สไตล์หรือท่วงทำนองชีวิตที่สอดคล้องกับไลฟ์สไตล์แบบเคลื่อนที่ (lifestyle mobility) (Cohen et al., 2015)

บทความนี้กล่าวถึงวิถีชีวิตของคนไร้บ้านในเมืองมะนิลา ประเทศฟิลิปปินส์ ที่มีลักษณะของการเคลื่อนที่อยู่เสมอ (on the move) ในสองระดับ ระดับแรก เป็นการประยุกต์แนวคิด “ไลฟ์สไตล์แบบเคลื่อนที่” (Cohen et al., 2015) มาวิเคราะห์เส้นทางชีวิตของคนไร้บ้านในช่วงเวลาที่ยาวนานมากกว่า 5 ปี เพื่อจะฉายให้เห็นลักษณะเด่นประการหนึ่งของคนไร้บ้านในมะนิลาที่มีชีวิตอยู่กลับไปกลับมา ระหว่าง การเป็นคนไร้บ้านกับการมีที่อยู่อาศัย ซึ่งสะท้อนว่า การไร้บ้านสามารถเป็น “ไลฟ์สไตล์” ในความหมายที่ว่า เป็นท่วงทำนองการดำเนินชีวิตที่ถูกเลือกโดยคนบางคน (Cohen et al., 2015, pp.155–156) การทำความเข้าใจคนไร้บ้านผ่านกรอบแนวคิดไลฟ์สไตล์เคลื่อนที่ ช่วยเปิดมุมมองเกี่ยวกับคนไร้บ้านว่า เส้นทางชีวิตของคนไร้บ้านไม่ได้เป็นเส้นตรงจากกระบวนการเข้าสู่—การเป็น—และการออกจากการเป็นคนไร้บ้าน รวบรวมว่า เมื่อคนไร้บ้านสามารถพ้นจากภาวะไร้บ้านแล้ว พวกเขาจะไม่กลับมาเป็นคนไร้บ้านอีก มุ่งงานศึกษาคนไร้บ้านไม่มากนักที่ตระหนักว่าเส้นทางของการไร้บ้านมีลักษณะสลับกันระหว่างช่วงมีบ้านกับช่วงไม่มีบ้าน การไม่เห็นลักษณะกลับไปกลับมาจะทำให้เข้าใจผิดได้ง่าย เช่น หากคนไร้บ้านพูดว่า เขาไร้บ้านมา 20 ปีแล้ว ไม่ได้หมายความว่า เขาไร้บ้านมาตลอด 20 ปี เพราะอาจจะมีบางช่วงที่เขาไม่มีงานมีที่อยู่อาศัยสลับกับช่วงไร้บ้าน

ระดับที่สอง บทความนี้จะกล่าวถึง “การเดิน” ซึ่งเป็นการเคลื่อนที่ในชีวิตประจำวันของคนไร้บ้าน แนวคิดการเคลื่อนที่ (mobility) ชี้ว่า การเคลื่อนที่ในชีวิตประจำวัน มักเป็นสิ่งที่ถูกมองข้ามในการศึกษา เพราะงาน

ศึกษาเกี่ยวกับการย้ายถิ่นมักให้ความสำคัญกับการเดินทางเป็นระยะทางไกล ๆ ข้ามชาติ ตลอดจนแนวคิดข้ามพรมแดน (transnationalism) (Basch et al., 1994) ที่มักให้ความสำคัญกับการเดินทางข้ามประเทศ ข้ามพรมแดน บทความนี้สนองต่อข้อชี้ชวนดังกล่าว ด้วยการพิเคราะห์ความหมายและเงื่อนไขความสัมพันธ์เชิงอำนาจของการเดินทางในชีวิตประจำวันของคนไร้บ้าน ที่มาของข้อมูลที่ใช้ในบทความนี้ เป็นผลพลอยได้จากศึกษาภาคสนาม สำหรับการทำวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาเอกสาขามานุษยวิทยาของผู้เขียน ที่มหาวิทยาลัยวิสคอนซิน-เมดิสัน ในวิทยานิพนธ์ดังกล่าว (Visetpricha, 2015) ผู้เขียนมิได้วิเคราะห์คนไร้บ้านผ่านแนวคิดเรื่องการเคลื่อนย้าย อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนเห็นว่า แนวคิดการเคลื่อนย้าย โดยเฉพาะในประเด็นไลฟ์สไตล์แบบเคลื่อนที่ เสนอมุมวิเคราะห์ที่น่าสนใจ แทนที่จะมองคนไร้บ้านในฐานะที่ถูกกีดกันบังคับให้เลือกเป็นคนไร้บ้าน มาสู่การพิจารณาว่าคนไร้บ้านได้เลือกไลฟ์สไตล์ของชีวิตตนเองที่ไม่ใช่เพื่อการทำงานเพื่อใช้ชีวิตรอด แต่เพื่อการพักผ่อนหย่อนใจด้วย อย่างไรก็ตาม ในตอนท้าย ผู้เขียนจะกล่าวถึงเงื่อนไขเชิงโครงสร้างของไลฟ์สไตล์เคลื่อนที่แบบไร้บ้าน เพื่อไม่ให้เห็นแต่แง่มุมที่เชิดชูไลฟ์สไตล์แบบไร้บ้านแต่เพียงด้านเดียว

สนามและการเข้าถึงคนไร้บ้าน¹

บทความนี้เป็นผลจากการศึกษาภาคสนามที่ใช้วิธีการศึกษาที่เรียกว่า การสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วม (participant observation) อันเป็นวิธีการศึกษาเฉพาะในสาขามานุษยวิทยาที่ผู้ศึกษาจำเป็นต้องใช้ชีวิตร่วมกับ

¹ เนื้อหาส่วนนี้เกือบทั้งหมด คัดลอกมาจาก บุญเลิศ วิเศษปรีชา. (2559). ‘สมควร

กลุ่มคนที่ประสงค์จะศึกษา เพื่อทำความเข้าใจโลกทัศน์และวัฒนธรรมของกลุ่มคนที่ต้องการศึกษาจากมุมมองของ “คนใน” สังคม² (Malinowski, 1922; Dewalt et al., 1998) ผู้เขียนใช้เวลาอยู่ในภาคสนามแห่งนี้ คือ ที่ข้างถนนในเมืองมะนิลา ประเทศฟิลิปปินส์ รวม 16 เดือน เพื่อทำความรู้จัก สร้างความคุ้นเคย สัมผัสความไว้วางใจ และพัฒนาความสัมพันธ์จนกลายเป็นเพื่อนและส่วนหนึ่งของกลุ่มคนไร้บ้านในมะนิลา ผู้เขียนเริ่มไปที่สวนสาธารณะริซัล (Rizal Park) หรือที่คนท้องถิ่นเรียกว่า ลูเนต้า (Luneta) ครั้งแรกในเดือนพฤษภาคม 2554 และใช้เวลาสองเดือนค่อยๆ ทำความรู้จักกับคนไร้บ้าน กระทั่งสามารถนับได้ว่ามีเพื่อนและพี่ที่สนิทอยู่ราว 5-6 คน และรู้จักคนไร้บ้านอื่นๆ อีกราว 20 คน ตลอดจนมีประสบการณ์เบื้องต้นเกี่ยวกับการใช้ชีวิตของคนไร้บ้านในรูปแบบต่างๆ เช่น บางคนมักไปกินอาหารตามโครงการแจกอาหาร บางคนเลือกที่จะทำงานนอกระบบ เช่น เก็บของเก่า เรียกหาคนขึ้นรถสองแถวที่เรียกว่ารถจี๊ปนี่ (Jeepney) และได้เศษเงินจากคนขับรถเป็นค่าตอบแทน ฯลฯ

อย่างไรก็ดี ระยะเวลาสองเดือนในปี 2554 เป็นเพียงการชิมลางของผู้เขียนเท่านั้น ผู้เขียนกลับไปศึกษาภาคสนามเต็มตัวในเดือนมกราคม 2556-เมษายน 2557 ในระหว่าง 15 เดือนนี้ ผู้เขียนกลับมาพักที่เมืองไทยหนึ่งเดือน ดังนั้นระยะเวลาที่อยู่ในภาคสนามช่วงนี้คือ 14 เดือน โดยตลอดเวลา 14 เดือนนี้ ผู้เขียนมีตารางประจำ คือ ออกจากห้องเช่าในวันจันทร์

แล้ว: การเป็นปกติวิสัยของความรุนแรงที่มีต่อคนไร้บ้านในมะนิลา ประเทศ ฟิลิปปินส์. *วารสารสันติศึกษาและสิทธิมนุษยชน*, 2(1), 109-113.

² สำหรับผู้ที่สนใจวิธีการศึกษาแนวชาติพันธุ์วรรณาและงานภาคสนามของผู้เขียน กรุณาอ่านในบทความของผู้เขียนที่กล่าวถึงประเด็นนี้โดยเฉพาะใน บุญเลิศ วิเศษปรีชา. (2560). การทวนกลับมาของงานชาติพันธุ์วรรณา: “อยู่ที่นั่น” กับคนไร้บ้านในมะนิลา ประเทศฟิลิปปินส์. *วารสารธรรมศาสตร์*, 36(2), 1-32.

และกลับมาพักที่ห้องในเย็นวันอาทิตย์ หรือกล่าวให้เข้าใจง่ายๆ ว่าผู้เขียนนอนข้างถนนกับคนไร้บ้านหกคืนต่อสัปดาห์ ในคราวที่กลับไปมะนิลาในปี 2556 นั้น แม้ผู้เขียนจะรู้จักคนไร้บ้านเดิมมาตั้งแต่ปี 2554 แต่ผู้เขียนก็ยังต้องเรียนรู้เพิ่มเติมอีกมาก โดยเฉพาะการพยายามรู้จักคนไร้บ้านนอกเหนือจากที่ผู้เขียนเคยรู้จักเมื่อปี 2554 และพยายามใช้ชีวิตที่ใกล้เคียงกับคนไร้บ้านมากที่สุด ซึ่งต้องใช้เวลาราวสี่ถึงห้าเดือนกว่าคนไร้บ้านในมะนิลาจะเชื่อใจและวางใจว่าผู้เขียนเป็นนักศึกษาที่กำลังศึกษาภาคสนาม ในระยะแรกหลายคนสงสัยตลอดจนระแวงเจตนาของผู้ศึกษา บ้างก็คิดว่าผู้เขียนทำหนังสือเดินทางหายจึงกลับเมืองไทยไม่ได้ บ้างก็ระแวงว่าผู้เขียนเป็นคนหนีคดีจากเมืองไทยมาหลบซ่อนตัวอยู่ในมะนิลา ครั้นเมื่อผู้เขียนคลุกคลีกับพวกเขาลึกซึ้งขึ้นกระทั่งหลายคนเข้าใจผู้เขียนมากขึ้น จนกลายเป็นเพื่อนและพี่ที่สนิทสนมคุ้นเคย ห่วงใยและแบ่งปันซึ่งกันและกัน ถึงกระนั้นผู้เขียนตระหนักดีว่าผู้เขียนมิได้เป็นคนไร้บ้าน แม้จะพยายามมากเพียงใดก็ตาม เรื่องราวที่จะเล่าต่อไป จึงถูกเรียบเรียงผ่านการตีความโดยมุมมองของผู้เขียน เพื่อที่จะถ่ายทอดสิ่งที่ผู้เขียนเข้าใจว่าเป็นทัศนะของคนไร้บ้าน³

³ ในแวดวงมานุษยวิทยา นับแต่การตีพิมพ์หนังสือ *Writing Culture* (Clifford & Marcus, 1986) ที่วิพากษ์ “การเขียน” ของนักมานุษยวิทยาว่า มีการใช้กลวิธีต่างๆ เพื่อให้การเขียนถึงกลุ่มคนที่นักมานุษยวิทยาศึกษาดูน่าเชื่อถือ โดยสิ่งทำงานชาติพันธุ์นิยมนั้นพบนำเสนอเป็นเพียงความจริงบางส่วน (partial truth) เท่านั้น ทำให้เกิดการตระหนักถึงข้อจำกัดของงานทางด้านมานุษยวิทยาที่ไม่อาจอ้างว่าเข้าถึง “ความจริง” ได้โดยสมบูรณ์ ด้วยความตระหนักในข้อวิจารณ์ดังกล่าว ผู้เขียนจึงออกตัวในที่นี้ว่า แม้ผู้เขียนจะใช้ความพยายามเพียงใดในการเข้าใจวิถีคิดของคนไร้บ้านในมะนิลา แต่ท้ายที่สุด ผู้เขียนย่อมมิใช่คนไร้บ้าน ตัวตนและภูมิหลังของผู้เขียนย่อมมีผลต่อการเข้าใจวิถีคิดของคนไร้บ้านไม่มากนักน้อย นอกจากนี้ ในการเขียนบทความเช่นนี้ “ผู้เขียน” ตั้งใจนำเสนอตำแหน่งที่ เสี่ยง และความรู้สึกของผู้เขียนในสนามอย่างชัดเจน เพื่อให้ผู้อ่านได้ใช้วิจารณญาณซึ่งน้ำหนักว่าสิ่งที่ “ผู้เขียน” นำเสนอมาจากมุมมองของผู้เขียนที่อยู่ในสถานะใด

ในช่วง 14 เดือนที่อยู่ในสนามนั้น ผู้เขียนใช้เวลามากกว่าครึ่ง (ตั้งแต่เดือนมีนาคม-ธันวาคม 2556) ยังชีพคล้ายกับคนไร้บ้านกลุ่มหนึ่งที่เดินไปกินข้าวตามโครงการแจกอาหาร ซึ่งคนฟิลิปปินส์เรียกเป็นภาษาอังกฤษว่า **feeding program** โดยทั่วไปโครงการแจกอาหารแต่ละแห่งจะแจกอาหารหนึ่งครั้งต่อสัปดาห์ ยกเว้นสองแห่ง คือ ที่หน้าโบสถ์ซางตาครูส (Santa Cruz Church) ซึ่งแจกทุกวันตอนเช้า และที่วัดซิกซ์ซึ่งแจกทุกวันตอนกลางวัน หลังจากนั้นอีกราวสี่ถึงห้าเดือน ผู้เขียนก็เรียนรู้ประสบการณ์ยังชีพแบบอื่นๆ เช่น รับจ้างทำงานที่ร้านขายอาหารข้างทาง ฯลฯ ส่วนการเดินทางเก็บของแก่นั้นผู้เขียนเริ่มทำร่วมกับช่วงที่เดินไปกินข้าวตามโบสถ์แล้ว

สำหรับขอบเขตของผู้คนที่ผู้เขียนเรียกว่า คนไร้บ้าน (homeless people) ในการศึกษานี้ คือ ผู้ที่นอนในที่สาธารณะเป็นระยะเวลา นานมากกว่า 3 เดือนขึ้นไป เช่น ในสวนสาธารณะ ริมหาดเก่า และที่ทางเดิน-สวนหย่อมเล็กๆ ขนานไปตามแนวยาวของอ่าวมะนิลา ที่คนท้องถิ่นเรียกกันว่า เบย์วอล์ค (Baywalk) คนไร้บ้านมีวิธีการยังชีพแตกต่างกัน แต่ส่วนใหญ่แล้วไม่ใช่อาศัยเพราะขอทานอาชีพฟรีรายได้แน่นอน และสามารถเช่าที่อยู่อาศัยได้โดยไม่ต้องนอนข้างถนน กล่าวในเชิงวิธีการดำรงชีพนั้นอาจแบ่งคนไร้บ้านที่ผู้เขียนรู้จักออกเป็นสองกลุ่มใหญ่ๆ

กลุ่มแรกคือ คนไร้บ้านที่ยังชีพส่วนใหญ่ด้วยการไปกินอาหารตามโครงการแจกอาหาร โดยทั่วไปโครงการแจกอาหารแต่ละแห่งจะแจกหนึ่งครั้งต่อหนึ่งสัปดาห์เท่านั้น ยกเว้นที่โบสถ์ซางตาครูสและที่วัดซิกซ์ตั้งที่อธิบายไว้แล้วข้างต้น ดังนั้นคนไร้บ้านจะมีแผนที่อยู่ในใจ (mental map) ว่า ในแต่ละวันพวกเขาจะต้องเดินไปกินอาหารที่ไหนบ้าง (Lancione,

ในสนาม โดยไม่ซ่อนพรางตัวเอง ประหนึ่งว่าผู้เขียนมองเหตุการณ์ต่างๆ ได้อย่างรอบด้าน เหมือนสายตาของพระเจ้า (God's eye view)

2014, p. 3073) กลุ่มที่สอง คือ คนไร้บ้านที่ไม่ไปกินข้าวตามโครงการแจกอาหารแต่หารายได้ด้วยวิธีการต่างๆ อย่างไรก็ตามก็ดี คนสองกลุ่มนี้ไม่ได้แยกกันเด็ดขาด คนที่ไปกินข้าวตามโครงการแจกอาหารเองก็ต้องรู้จักพลิกแพลงหาช่องทางในการหาเงินด้วยวิธีการต่างๆ เช่น เก็บของเก่าเป็นครั้งคราวรับของแจกแล้วนำไปขายต่อ ฯลฯ ส่วนคนที่ทำงานรับจ้างเป็นแรงงานรายวัน ในบางครั้งที่ไม่มียานก็ต้องไปกินข้าวตามโครงการแจกอาหาร ครั้นกลับไปทำงานมีเงินซื้อข้าวกินเองก็ไม่ต้องไปกินข้าวตามโบสถ์

หากเปรียบเทียบคนไร้บ้านในมะนิลา กับ ในกรุงเทพฯ ความแตกต่างที่เห็นได้ชัดก็คือ ปริมาณคนไร้บ้านในเมโทรมะนิลา มีจำนวนมากกว่า จากการคาดการณ์โดยนักวิชาการ คาดว่ามีคนไร้บ้าน ในเมโทรมะนิลาอยู่ประมาณ 70,000–100,000 คน (Aoki, 2008, p. 70; *Manila Times*, December 11, 2010) ในขณะที่ในกรุงเทพมหานคร การสำรวจโดยมูลนิธิพัฒนาที่อยู่อาศัย ในปี 2559 พบเพียง 1,309 คน แม้การสำรวจนี้อาจจะถูกตั้งข้อสงสัยว่า ยังมีคนไร้บ้านจำนวนหนึ่งที่ตกสำรวจ แต่หากจะเพิ่มเติมผู้ตกสำรวจไปอีก ร้อยละ 100 ก็สามารถอนุมานได้ว่า มีคนไร้บ้านในกรุงเทพฯ ราว 2,600 คน เท่านั้น นอกเหนือจากตัวเลขจากการสำรวจและคาดการณ์ดังกล่าว หากเปรียบเทียบจากประสบการณ์ของผู้เขียนในสองเมืองจะพบว่า หากเดินไปตามถนนหนทางในมะนิลาจะพบเห็นคนเดินเก็บของเก่าสะพานงูงปูย หรือเข็นรถเข็นเก็บของเก่า ได้ง่ายกว่าในกรุงเทพฯ ตามหัวมุมถนนหน้าร้านค้า ในเมืองมะนิลาจะเห็นคนนั่งขายของเล็กๆ น้อยๆ เช่น ลูกอม และบุหรี่แบ่งขายเป็นมวนมากกว่าในกรุงเทพฯ อีกคุณลักษณะหนึ่งก็คือ คนไร้บ้านที่มีลักษณะเป็นครอบครัว และเด็กข้างถนนที่ไม่มีผู้ปกครองก็สามารถพบเห็นในมะนิลาได้ง่ายกว่าในกรุงเทพฯ⁴ ในฟิลิปปินส์ กระทรวง

⁴ ผู้เขียน มีคำอธิบายว่า เพราะโครงสร้างการจ้างงานของฟิลิปปินส์ที่มีอัตรา

สวัสดิการสังคมและการพัฒนา (Department of Social Welfare and Development: DSWD) เป็นผู้รับผิดชอบโดยตรงต่อคนไร้บ้าน โดยมีทั้งนโยบายกวดขันคือ การนำตัวคนไร้บ้านจากท้องถนนไปสู่สถานสงเคราะห์ โดยที่คนไร้บ้านไม่เต็มใจที่จะไปอยู่ อีกด้านหนึ่ง ก็มีนโยบายช่วยเหลือ เช่น โครงการจ้างงานเพื่อให้คนไร้บ้านได้มีงานทำและสามารถเช่าที่อยู่อาศัยได้ อย่างไรก็ตาม ด้วยข้อจำกัดของงบประมาณทำให้โครงการเหล่านี้ไม่อาจลดจำนวนคนไร้บ้านลงได้มากนัก

ชีวิตข้างถนนอันน่าดึงดูดสำหรับหลายคน

“อ้าว เบน กลับมาแล้วเหรอ เห็นมีคนบอกว่าไปทำงานเลี้ยงหมูไม่ใช่เหรอ” ผมทักทายกับเบน ในหัวค่ำคืนหนึ่ง เมื่อเห็นเขากลับมานอนที่หน้าตึกแถวที่เราต่างเคยนอนที่นี่ประจำ

“ใช่ ไปทำงานที่เล้าหมูมาอาทิตย์หนึ่ง แต่ไม่ชอบ เลยกลับมาที่นี่ดีกว่า” เบนตอบ พร้อมขยายความว่า วันที่เขาตัดสินใจไปทำงาน มีนายหน้ามาหาคนไปทำงานที่โครงการแจกอาหาร บอกว่าจะได้ค่าแรง เดือนละ 1,500 เปโซ พร้อมกินอยู่ฟรีกับเจ้าของฟาร์ม ไม่มีรายจ่ายอะไร เขาก็เลยตัดสินใจไปทำงานที่ฟาร์ม ที่จังหวัดบูลากัน (Bulacan) ไม่ไกลจากเมโทรมะนิลา แต่ครั้งไปอยู่ได้สามสัปดาห์ก็รู้สึกไม่ชอบ เพราะนอกจากต้องทนเหม็นกับกลิ่นอุจจาระหมูแล้ว ยังไม่ชินกับบรรยากาศอันเงียบเหงาของเล้าหมู ที่ตกค่ำก็เงียบสงบ ไม่มีแสงสี เขาเลยบอกนายจ้างว่าอยากกลับมามะนิลา ใน

ว่างงานสูงกว่าไทย ทำให้ปริมาณคนไร้บ้านในมะนิลามากกว่าในกรุงเทพฯ แต่เรื่องดังกล่าวอยู่นอกเหนือบทความชิ้นนี้

ตอนแรกนายจ้างไม่ให้กลับ เพราะเขายังทำงานไม่คุ้มกับค่ารถ และค่านายหน้าที่ได้รับเบนมาจากมะนิลา เบนเลยแกล้งหาเรื่องทะเลาะกับเพื่อนร่วมงาน เพื่อให้เขาถูกไล่ออก หลังจากทำงานได้หนึ่งสัปดาห์ โดยบอกนายจ้างว่า เขาขอแค่ค่ารถกลับมามะนิลา ไม่ขอรับค่าแรงสำหรับหนึ่งสัปดาห์ที่ทำงานก็ได้

เบนยังเล่าต่อไปว่า เขาพบ เบงจี้ คนไร่บ้านที่เคยนอนอยู่หน้าตึกแถวเดียวกัน ที่ฟาร์มหมูที่เขาไปทำงานด้วย ก่อนหน้านั้นพวกเราเคยสงสัยว่า เบงจี้ไปไหน เพราะอยู่ๆ เขาก็หายไป เบนพูดพร้อมด้วยน้ำเสียงยกย่อง เบงจี้ว่า ช่างเป็นคนสมถะจริงๆ สามารถทำงานที่ฟาร์มหมูได้ (แต่หลังจากนั้นไม่กี่เดือน เมื่อเบงจี้สามารถเก็บเงินก้อนได้ เขาก็ออกจากงานที่ฟาร์มหมู มาเป็นคนไร่บ้าน โดยใช้เงินก้อนที่มีเป็นทุนซื้อบุหรี่ปาแวงขาย ซึ่งถือว่ามียาได้ดี และเป็นอิสระกว่าการทำงานที่ฟาร์มหมู)

หลังจากนั้นไม่นาน คู่ผิวเมียวที่ทำงานเป็นลูกมือในร้านอาหารซึ่งนอนอยู่ที่หน้าตึกแถวเดียวกัน ชวนเบนไปทำงานที่เดียวกัน เพราะร้านอาหารนั้นกำลังต้องการคนงานเพิ่มอีกหนึ่งคน โดยให้ค่าจ้าง 100 เปโซต่อวัน เบนรับปากว่าจะไปทำ เพราะเขามักแสดงออกว่า เขาอยากทำงานที่ร้านอาหารบ้าง เพราะคิดว่าการเป็นคนเก็บของเก่า แต่ครั้นถึงเวลาตีห้าที่สองผิวเมียวนี้ตื่นและปลุกเบนเพื่อเดินทางไปทำงานด้วยกัน เบนกลับบ้ายเบียง

จากนั้นเบนก็บอกกับผู้เขียนว่า “เขารู้ตัวว่า เขายังไม่พร้อมที่จะกลับไปทำงาน เพราะยังสนุกกับชีวิตข้างถนนอยู่” เบนขยายความว่า ชีวิตข้างถนนมีอิสระกว่า มีอิสระกว่าทำงานเป็นลูกจ้าง พร้อมยอมรับว่า ที่เขาไปทำงานเป็นลูกจ้างได้ค่าแรงวันละ 100 เปโซนั้น เขาทำเฉพาะเวลาที่เขาต้องการหาเงินไปเที่ยวโสเภณีเท่านั้น นอกเหนือจากนั้น เขาเลือกที่จะเก็บของเก่าเพราะเป็นอิสระกว่า

อย่างไรก็ดี พอถึงเดือนกุมภาพันธ์ ปี 2557 เบนก็ได้กลับไปทำงานที่

ร้านขายอาหารแบบร้านข้าวแกงที่เขาเคยทำงานมาก่อนที่เคียโปะ (Quiapo) ย่านจอแจของเมืองมะนิลา แล้วเขาก็บอกมุมมองของเขาว่า การได้ทำงานเป็นลูกจ้างประจำ และกินอยู่ที่ร้านกับนายจ้าง ทำให้เขารู้สึกถึงการมีสถานะที่ดีขึ้น และมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ดูเขาค่อนข้างพอใจกับงานที่เขาทำและก็ทำงานที่ร้านอาหารนั้นอยู่กระทั่งผู้เขียนกลับจากมะนิลาในเดือนเมษายน 2557

ครั้นผู้เขียนกลับไปทีมะนิลาอีกครั้งในเดือนเมษายน 2559 ก็ยังพบเบนที่สวนสาธารณะ เขากลับมาเป็นคนไร้บ้านอีกครั้ง แต่ด้วยสถานะที่ยกระดับขึ้นกว่าเดิมคือ เขารับจ้างขายของทอด เช่น ไส้กรอก ลูกชิ้น และน้ำดื่มที่ซิงโลโหล ได้ค่าตอบแทนตามจำนวนที่ขายได้ ราววันละ 200-300 เปโซ และมีภรรยาแล้ว เบนบอกว่าชีวิตเขาดีขึ้นกว่าเก่า แม้เขาจะต้องกินนอนเผ้ารอดขายของอยู่ตรงนั้นก็ตาม แต่เขามีเงินซื้อข้าวกินเอง รวมถึงจ่ายเงินเข้าห้องน้ำ อาบน้ำ ซักผ้า ไม่ต้องไปเดินตระเวนกินข้าวตามโครงการแจกอาหารเหมือนเมื่อก่อน

เรื่องราวจังหวะชีวิตของเบนข้างต้น ชี้ให้เห็นถึง การเลือกกลับไปกลับมาระหว่าง การไปทำงานประเภทกินอยู่กับนายจ้าง ซึ่งเป็นเวลาที่เบนสามารถหลุดพ้นจากการเป็นคนไร้บ้านได้ กับเวลาที่เบนเลือกที่จะมาเป็นคนไร้บ้าน ด้วยความที่เบนเป็นคนไร้บ้านที่สนิทกับผู้เขียนมาก ทำให้ผู้เขียนรู้ภูมิหลังของเขาก่อนหน้านี้พอสมควรว่า เขาเคยทำงานประเภทกินอยู่กับนายจ้าง จากนั้นก็ออกมาเป็นคนไร้บ้าน แล้วก็กลับไปทำงานเช่นนี้ อยู่หลายรอบ เช่น เคยทำงานที่ฟาร์มเลี้ยงเป็ดอยู่เจ็ดเดือน แล้วก็ออกมาเป็นคนไร้บ้าน เคยทำงานเป็นคนงานติตรกรับซื้อกล้วยจากต่างจังหวัดมาขายในมะนิลา ทำอยู่ได้สองเดือนก็ออกมาเป็นคนไร้บ้าน

ที่น่าสนใจมากกว่านั้น การออกจากการที่กินอยู่กับนายจ้างมาเป็นคนไร้บ้าน ไม่ใช่เรื่องแปลกเฉพาะเบนเท่านั้น คนไร้บ้านหลายคนก็มีท่วง

ทำนองชีวิตคล้ายกันเช่นนี้ คือ เป็นคนไร้บ้าน สลับกับการมีงานทำและก็อยู่กับนายจ้าง กระทั่งมีคำเรียกชีวิตไร้บ้านแบบนี้ว่า บาลิก บาลิก (*balig balig*) แปลตามตัวว่า “กลับมา กลับมา” หรือถอดความให้เหมาะสมในภาษาไทยก็คือ “กลับไป กลับมา”

อิลิโต้ (อายุ 36 ปี) เป็นคนไร้บ้านประเภทกลับไปกลับมาอีกคนหนึ่ง ที่สนิทกับผู้เขียน ก่อนหน้าที่จะเป็นคนไร้บ้าน เขาพักอาศัยที่บ้านของคนที่มาจากบ้านเกิดจังหวัดเดียวกันที่เขานับถือเป็นพี่สาวบุญธรรม ที่จังหวัดนาโวตัส (Navotas) จังหวัดที่เป็นท่าเรือประมง โดยทำงานขี่สามล้อถีบรับส่งคนที่ท่าเรือ ต่อมาบ้านของพี่สาวถูกไฟไหม้บางส่วนซึ่งเป็นเหตุไฟไหม้ครั้งที่สอง พี่สาวที่มีฐานะยากจนจึงแค่ซ่อมบ้านเพียงให้พออยู่ได้ในชั้นล่าง ส่วนชั้นสองไม่ได้ทำให้เสร็จสมบูรณ์ ประกอบกับลูกสาวของพี่สาวก็โตเป็นสาวแล้ว ด้วยเหตุนี้อิลิโต้จึงคิดว่าเขาเป็นชายโสด ควรจะออกจากบ้านมาหางานทำ ไม่ควรรบกวนพี่สาว นั่นเป็นจุดเริ่มที่ทำให้เขาเป็นคนไร้บ้าน มันั่งอยู่ที่สวนลูเนต้า เพื่อจะหวังว่าจะมีนายหน้าหาคณงานไปทำงานต่างจังหวัด แต่ถูกล้วงกระเป๋าเงินหมดไป 400 เปโซ (300 บาท) จึงต้องเรียนรู้การเก็บของเก่าได้วันแรกแค่ 30 เปโซ (22 บาท) ต่อมารู้ว่ามิโครงการแจกอาหารจึงไม่เก็บของเก่า เพราะเห็นว่า เก็บของเก่าอย่างมากก็ได้แค่ 50-60 เปโซ หากซื้อกินก็แทบไม่พอ ต่อมา มีนายหน้าหาคณงานไปทำงานที่นาเกลือในเมืองโอบันโด (Obando) จังหวัดบุลากัน ในช่วงที่ไม่มีฝนคือเดือนมกราคมถึงพฤษภาคม ครั้นพอเข้าหน้าฝน ไม่สามารถทำนาเกลือได้ เจ้าของนาแค่ขังน้ำไว้เลี้ยงปลาตามธรรมชาติ ไม่ต้องการแรงงานมาก อิลิโต้ก็กลับมาเป็นคนไร้บ้านที่ลูเนต้า

อิลิโต้พาผู้เขียนไปนาเกลือที่เขาเคยทำงาน เมื่อไปถึงมีคณงานจำนวนหนึ่งกำลังจับปลาที่ค้างอยู่ในบ่อก่อนจะเริ่มต้นทำนาเกลือรอบใหม่ ปรากฏว่ามีคณงานรู้ด้วยผู้เขียนเป็นคนไทยที่มาอยู่กับคนไร้บ้านในมะนิลา เพราะ

เขาเคยไปหาคนงานตามโครงการแจกอาหารที่มีคนไร้บ้านรวมตัวกัน และเคยเห็นผู้เขียนแต่ไม่เคยคุยกัน ส่วนอิลิโต้ก็ทักทายคนไร้บ้านบางคนที่มาทำงานอยู่ที่นี่ เมื่อผู้เขียนกลับมาที่มะนิลา ก็เล่าให้เพื่อนคนไร้บ้านฟังว่า ผู้เขียนไปนาเกลือกับอิลิโต้มาและบอกสถานที่ที่ไป ปรากฏว่าคนไร้บ้านที่ผู้เขียนคุยด้วยสองคนก็สามารถระบุนายจ้างที่อิลิโต้พาผู้เขียนไปหาได้ เพราะทั้งสองเคยไปทำงานในละแวกนั้นมาเช่นกัน สะท้อนให้เห็นว่า การไปทำงานในภาคการเกษตร และอยู่กับนายจ้างในช่วงระยะเวลาหนึ่งในรอบปี เป็นวิถีของคนไร้บ้านหลายคน

ที่น่าสนใจกว่านั้นก็คือ ในระหว่างที่ผู้เขียนคุยกับอิลิโต้ ผู้เขียนมักจะตีความผิดหนึ่งโดยไม่รู้ตัว คือ พยายามจะถามเขาว่า เมื่อไรเขาจึงจะกลับไปทำงานเพื่อจะได้ไม่ต้องเป็นคนไร้บ้าน แต่คำตอบจากอิลิโต้กลับกลายเป็นว่า เขาไม่รู้สึกว่าการเป็นคนไร้บ้านเป็นเรื่องที่ยากลำบาก เขาใช้คำว่า เขาทำงานมาหลายเดือน ตอนนี้เป็นช่วงเวลา “พักผ่อน”

คำพูดที่ว่า การอยู่ข้างถนนเป็นการพักผ่อน ไม่ได้เป็นคำพูดเฉพาะของอิลิโต้เท่านั้น แต่คนไร้บ้านหลายคนก็สะท้อนในทำนองเดียวกัน เช่น สตีฟ (อายุ 34 ปี) เป็นคนไร้บ้านที่ทำทางบุคลิกดี จบการศึกษาระดับปริญญาตรี แต่ต้องออกจากงาน เพราะครบสัญญาการจ้างงานครั้งสุดท้ายในการทำงานเป็นพนักงานเก็บเงินที่ร้านแฟรนไชส์ซูเปอร์มาร์เก็ตแห่งหนึ่ง เรื่องการให้ออกจากงานเมื่อครบสัญญาจ้างระยะสั้น คือ ก่อนครบ 6 เดือนนั้นเป็นเรื่อง “ปกติ” ในฟิลิปปินส์ เนื่องจากเป็นช่องทางที่ทำให้นายจ้างไม่ต้องจ่ายเงินสวัสดิการอย่างอื่นตามกฎหมายแรงงานนอกจากค่าจ้างเท่านั้น (Cruz, 2014) ระหว่างที่กำลังหางานใหม่ สตีฟไม่อยากอยู่ที่บ้าน จึงมาเป็นคนไร้บ้าน ยังชีพด้วยการขายพลาสติกป้อนึงในสวนสาธารณะ และก็หางานใหม่ไปพลาง เมื่อผู้เขียนคุยกับเขา ถามความรู้สึกเกี่ยวกับการว่างงาน เขาก็บอกว่า เขาคิดว่าไม่ใช่เรื่องแย่อะไรมากมาย เพราะที่ผ่านมา

เขาทำงานต่อเนื่องอยู่ 5 ปี ไม่ได้พักผ่อน ตอนนี่จึงเป็นเวลา “พักผ่อน” ของเขา

ในทำนองเดียวกัน เมื่อผู้เขียนคุยกับโจโจ้ที่ได้รับการช่วยเหลือจากโครงการช่วยเหลือคนไร้บ้านแห่งหนึ่งให้ได้งานเป็นพนักงานเก็บเงินค่าที่จอดรถ เขาทำงานได้ราวสามถึงสี่เดือนก็ออกจากงาน ผู้เขียนถามถึงสาเหตุที่เขาออกจากงาน เขาบอกว่าเหนื่อย ผู้เขียนพยายามซักถามต่อด้วยความเป็นห่วงว่า เขาจะกลับไปทำงานอีกได้หรือไม่ แต่โจโจ้บอกกับผู้เขียนว่าไม่ต้องห่วง ตอนนี่เขาต้องการ “พักผ่อน” เมื่อได้ “พักผ่อน” พอใจแล้วจน “อืม” ก่อน แล้วเขาจะค่อยกลับไปหางานใหม่เอง

สำนวนที่ว่า “ยังไม่อืม” (*wala pang sawa* ในภาษาตากาล็อก) กับชีวิตข้างถนน เป็นสำนวนที่คนไร้บ้านพูดกันทั่วไป ความหมายก็คือยังไม่เบื่อ กับชีวิตข้างถนนหรือยังรู้สึกสนุกกับชีวิตข้างถนนอยู่ ทำนองเดียวกับที่เบนรู้สึกว่ายังสนุกอยู่ยังไม่พร้อมกลับไปทำงาน ตัวอย่างเช่น เมื่อผู้เขียนคุยกับจัสติน ซึ่งเป็นคนไร้บ้านที่มีเมียและลูกอีกหนึ่งคนอาศัยเป็นครอบครัวที่ข้างถนน จัสตินบอกว่าตัวเขาเองมีทักษะในการขับรถและเคยขับรถจี๊ปี่มาก่อน รายได้หลังหักค่าเช่าและค่าน้ำมันแล้ว เขาสามารถหาเงินได้ไม่ต่ำกว่าวันละ 500 เปโซ ตอนแรกจัสตินให้เหตุผลว่าเขาไม่สามารถกลับไปขับรถเพราะใบอนุญาตขับรถของเขาหมดอายุ แต่เมื่อผู้เขียนบอกว่าการกลับไปทำใบขับขี่ใหม่แม้จะมีค่าใช้จ่ายก็น่าจะคุ้มกว่า เพราะสามารถหาเงินคืนได้ไม่ยาก อีกทั้งผู้เขียนรู้ว่า จัสตินยังเจอแม่ของเขาอยู่เสมอ เพราะบ้านแม่ของเขาอยู่ในเมืองมะนิลา ท้ายที่สุดจัสตินก็บอกผู้เขียนตรง ๆ ว่า เขายังไม่อยากกลับไปทำงานขับรถ เพราะเขา “ยังไม่อืม” กับชีวิตข้างถนน และยังบอกผู้เขียนอีกว่า ไม่ต้องห่วง ถ้าเขาอืมหรือเบื่อชีวิตข้างถนนเมื่อไหร่ เขาสามารถหาทางของตัวเองได้

ไลฟ์สไตล์ข้างถนน ไลฟ์สไตล์ชีวิตเคลื่อนที่

จากการตัดสินใจที่จะกลับมาใช้ชีวิตข้างถนนของเบน รวมถึงทัศนคติของ อิลิโต้ และอีกหลายคนที่ยังมองการอยู่ข้างถนนเป็นการพักผ่อนหรือรู้สึกว่ามี สีสันที่น่าดึงดูดสะท้อนว่า การเป็นคนไร้บ้านของเขามีได้มาจากการถูกผลัก จากปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคม (เช่น ตกงาน มีปัญหาครอบครัว) ให้กลายเป็นคนไร้บ้านเพียงด้านเดียว แต่ในฐานะมนุษย์ผู้กระทำการ พวกเขาได้แสดงออกถึงการ “เลือก” ท่วงทำนองชีวิตของตนเองที่จะอยู่ที่ ข้างถนน แทนที่จะถูกกักขังอยู่ที่ทำงานและพักอยู่กับนายจ้าง การได้เลือก เส้นทางชีวิตตัวเองว่าจะอยู่อย่างไร ซึ่งสะท้อนถึงอัตลักษณ์และค่านิยมที่ พวกเขายึดถือ จึงเรียกได้ว่าพวกเขาได้เลือกไลฟ์สไตล์หรือท่วงทำนองชีวิต ตัวเอง (Sobel, 1981 cited in Cohen et al., 2015, p.156) นั่นคือ ไลฟ์ สไตล์ไร้บ้าน

มากกว่านั้น ไลฟ์สไตล์ชีวิตข้างถนนที่คนไร้บ้านเลือก ก็มีลักษณะเป็น ไลฟ์สไตล์แบบเคลื่อนที่ หรือท่วงทำนองชีวิตเคลื่อนที่ (lifestyle mobilities) ในความหมายที่ว่า เป็นการเคลื่อนที่ที่แตกต่างจากการศึกษาการย้ายถิ่น (migration) ที่ผ่านมามีจุดเน้นที่จุดเริ่มต้นและที่ปลายทาง แต่ท่วง ทำนองชีวิตเคลื่อนที่เป็นไลฟ์สไตล์ที่เคลื่อนที่อยู่เสมอ (on the move) จน การเดินทางเป็นวิถีชีวิต (Cloeke et al., 2003; Martin, 2002; Cohen et al., 2015, p.155) จนยากที่จะระบุว่าที่ใดเป็นจุดเริ่มต้น ที่ไหนเป็นปลาย ทาง ชีวิตของคนไร้บ้านในเม็กซิโกหลายคนไม่ได้เป็นเส้นตรงแบบที่หลายคน มักเข้าใจว่า มาจากที่ใดที่หนึ่งก่อนจะมาเป็นคนไร้บ้าน จากนั้นมาเป็นคน ไร้บ้าน และต่อไปก็ออกจากการเป็นคนไร้บ้าน

ตรงกันข้าม คนไร้บ้านหลายคนมีเส้นทางชีวิตที่กลับไปกลับมา ระหว่าง การเป็นคนไร้บ้านกับการมีที่อยู่อาศัย แต่การเคลื่อนที่ระหว่างสองสถานะ

ดังกล่าว ก็ไม่ใช่การอพยพย้ายถิ่นตามฤดูกาลที่หมุนเวียนวนกลับมาที่เดิม (rotation) เพราะสถานที่ที่คนไร่บ้าน เคลื่อนย้ายไปนั้น กระจัดกระจาย ไร่ทิศทาง ไม่ได้วนเวียนซ้ำที่เดิม ดังเช่นเบนเคยทำงานและพักอาศัยอยู่กับเจ้านายมาหลายแห่งสลับกับการเป็นคนไร่บ้าน เช่น ร้านขายอาหาร ร้านขายกล้วย ร้านส่งแก๊สหุงต้ม ฟาร์มเบ็ด และฟาร์มหมู

มากกว่านั้น การแสดงออกของเบนและอิลีโต้ที่ว่า การใช้ชีวิตข้างถนนของคนไร่บ้านเป็นชีวิตที่สนุกและมีสีสัน ก็ยังสะท้อนท่วงทำนองชีวิตเคลื่อนที่เป็นอย่างดีในประเด็นที่ว่าไลฟ์สไตล์ชีวิตแบบนี้ เป็นการทลายเส้นแบ่งระหว่างงาน (work) กับการพักผ่อน (leisure) ในการเดินทาง (Cohen et al., 2015, pp.161–162) กล่าวคือ ท่วงทำนองชีวิตเคลื่อนที่ไม่ใช่การเดินทางเพื่อไปทำงานหรือเพื่อท่องเที่ยวพักผ่อนหย่อนใจอย่างใดอย่างหนึ่ง หากแต่เป็นการเดินทางที่มีทั้งสองอย่างซ้อนอยู่ในตัว ดังเช่นเบนที่รู้สึกว่าการใช้ชีวิตข้างถนนสนุกมีสีสันกว่าการทำงานในฟาร์มหมู ทำนองเดียวกัน อิลีโต้ก็รู้สึกว่าการเคลื่อนที่ข้างถนนเป็นการพักผ่อน มากกว่าการทำงานและอยู่ประจำกับนายจ้าง อย่างไรก็ตาม ไม่ได้หมายความว่าชีวิตเคลื่อนที่ข้างถนนของเบนและอิลีโต้จะมีแต่ด้านการพักผ่อนด้านเดียว หากแต่พวกเขาต้องเคลื่อนที่พร้อม ๆ กับการหาเลี้ยงชีพด้วย ไม่ว่าจะเป็นการเดินทางไปกินข้าวที่โครงการแจกอาหาร หรือเดินเก็บของเก่า มันจึงเป็นการเคลื่อนที่เพื่อหาเลี้ยงชีพและพักผ่อนไปพร้อม ๆ กัน

ไลฟ์สไตล์ของชีวิตเคลื่อนที่ซึ่งทำทลายการจัดประเภทที่ผูกติดกับพื้นที่ที่หยุดนิ่ง โดยเฉพาะประสบการณ์ที่เรียกว่า บ้าน (home) และ การห่างไกล (away) การศึกษาการย้ายถิ่นแบบเก่ามักจะกล่าวถึงบ้านที่ผู้ย้ายถิ่นจากมา ส่วนผู้ย้ายถิ่นที่อยู่ที่ดินแดนปลายทางก็มักถูกกล่าวถึงในฐานะคนที่อยู่ห่างไกลบ้าน (Cohen et al., 2015, pp.162–165) แม้ระยะหลัง การศึกษาข้ามพรมแดน (transnationalism) จะให้ความสนใจเกี่ยวกับการที่ผู้

อพยพมีจินตนาการถึงบ้านเกิด (homeland) ของตน เช่น ชาวฮูตู ที่อาศัยอยู่ในค่ายอพยพในแทนซาเนีย (Malkki, 1995) อย่างไรก็ตาม คำอธิบายทำนองนี้ก็ยังผูกติดกับการมีบ้านที่จุดเริ่มต้นเป็นอุดมคติที่ผู้อพยพวิพากษ์ ผู้คนที่มีไลฟ์สไตล์เคลื่อนที่ไม่มีประสบการณ์ความรู้สึกเกี่ยวกับบ้านที่เป็น “ริงนอน” ที่พวกเขาถวิลจะกลับคืนตั้งที่กล่าวข้างต้น เพราะพวกเขาไม่ได้มีความรู้สึกถึงบ้านที่มีราก (root) หยั่งลึกที่ใดที่หนึ่งเป็นพิเศษ พวกเขาอาจจะนับทุก ๆ ที่ที่พวกเขาแวะพักเป็นบ้าน เรียกว่าพวกเขาพกพา “บ้าน” ติดตัวไปกับเส้นทาง (route) ที่พวกเขาเดินทางไปด้วย (Hannam et al, 2006; Cohen et al., 2015, pp.163–164) หรือกล่าวในอีกทางหนึ่งว่า คนที่มีท่วงทำนองชีวิตเคลื่อนที่ได้หลายเส้นแบ่งระหว่าง “บ้าน” กับ “ความห่างไกล” นั่นคือพวกเขาไม่ได้รู้สึกว่ที่ใดที่หนึ่งที่พวกเขาเคยแวะพักเป็น “บ้าน” ที่พิเศษกว่าบ้านอื่นๆ ขณะเดียวกันก็ไม่ได้รู้สึกห่างไกลจากจุดกำเนิดของ “บ้าน” ด้วย แต่ละที่ที่เขาแวะพักเป็นบ้านในแบบของมันเองในชั่วขณะหนึ่ง เมื่อเปลี่ยนที่แวะพักก็เป็นบ้านอีกแบบหนึ่ง พวกเขาจึงไม่ได้รู้สึกห่างไกลบ้านที่ใดเป็นพิเศษด้วย

การไม่มีความรู้สึกที่แบ่งแยกชัดเจนระหว่าง “บ้าน” และ “ความห่างไกล” เห็นได้ชัดในอิลิโต้ เนื่องด้วยเขาโตมาในครอบครัวที่พ่อแม่พี่น้องต่างแยกทางกันไปหมดแล้ว มีเพียงพี่สาวบุญธรรมที่มาจากภูมิลำเนาเดียวกันที่เขาสามารถแวะพักได้ แต่เมื่อบ้านหลังนั้นถูกไฟไหม้ ลูกสาวของพี่สาวบุญธรรมโตเป็นสาวและมีครอบครัวของตัวเอง อิลิโต้ก็เหลือความรู้สึกเพียงเบาบางว่ที่นั่นคือบ้านของเขา ไม่ได้มีความรู้สึกโหยหาที่จะอยากกลับไปอยู่บ้านของพี่สาวบุญธรรม ตรงกันข้าม เขาพร้อมที่ไปทำงานเพื่อพักอยู่กับนายจ้าง หรือไม่ก็อยู่ที่ข้างถนน

ดังที่กล่าวแล้วว่า อิลิโต้เคยพาผู้เขียนไปที่นาเกลือที่เขาเคยทำงานวันนั้นอิลิโต้พาผู้เขียนไปที่กระท่อมที่เป็นที่พักคนงานซึ่งปลูกสร้างจากวัสดุ

ธรรมดาได้ง่าย ๆ บนพื้นดิน มีเพียงแคร่ยกพื้นสำหรับนอน เนื่องจากช่วงนั้นไม่ใช่ช่วงทำนาเกลือจึงมีคนงานอยู่ไม่มาก ที่กระตือรือร้นคนงาน อิลิโต้ได้ไปที่ชั้นวางของ เมื่อเห็นเสื้อผ้าเก่าของตนเอง ก็พูดขึ้นว่า “นี่เป็นเสื้อผ้าของฉันเอง ทั้งไว้呢” ความรู้สึกของเขาปะปนกันระหว่างการย้อนนึกถึงว่าที่นี่เป็นที่ที่เขาเคยอยู่ ดึงมีเสื้อผ้าเป็นรูปธรรมของความทรงจำว่าเขาเคยพักและทำงานอยู่ที่นี่ แต่ก็ไม่ได้ผูกพันลึกซึ้งถวิลหาที่นี่มากนัก เพราะเขาแทบไม่เคยพูดถึงที่พักหรือความทรงจำที่เขามีต่อที่นี่ให้ผู้เขียนฟังก่อนหน้านี้ ความรู้สึกของเขาที่มีต่อนาเกลืออื่นนั้นไม่มากนักน้อยไปกว่าความรู้สึกที่เขามีต่อบ้านที่สาวบุญธรรม

ประสบการณ์ของอิลิโต้ก็เช่นกันที่สะท้อนการมีท่งทำงานองชีวิตเคลื่อนที่ของเขาในประเด็นต่อมาก็คือ เขาไม่ได้ใช้ชีวิตวนเวียนดังเช่นผู้อพยพตามฤดูกาล (seasonal migration) ที่ย้ายถิ่นเพื่อไปทำงานในฤดูกาลหนึ่งแล้วกลับไปบ้านเกิด ก่อนที่จะย้ายถิ่นในปีต่อมาเป็นวงจรเวียนซ้ำ (rotation) ซึ่งสื่อเน้นว่ามีความตั้งใจที่จะกลับไปที่นี่เดิม แต่ท่งทำงานองชีวิตแบบเคลื่อนที่จะย้ายแบบไร้ทิศทางสลับซับซ้อน (Cohen at al., 2015, pp.159–160) กรณีของอิลิโต้ แม้เขาจะเคยทำงานที่นาเกลือนี้มาก่อน และสามารถกลับมาทำงานในฤดูร้อนได้ไม่ยากเพราะเขาค้นเคยกับเจ้าของนาเกลืออยู่แล้ว ถึงขนาดเจ้าของนาเกลือให้เงินค่ารถแก้อิลิโต้ล่วงหน้าถึง 1,000 เปโซ (750 บาท) โดยเป็นเงินค่ารถให้เขากลับมาทำงานในเดือนต่อไปที่ฤดูนาเกลือจะมาถึงเป็นเงิน 500 เปโซ และอีก 500 เปโซ เพื่อให้พาคนงานอีกคนมาทำงานด้วย (ค่ารถเดินทางมาที่นี้จริง ๆ ไม่ถึง 200 เปโซต่อคนเงินที่ให้จึงเป็นเสมือนเงินค่าจ้างให้อิลิโต้หาคนงานมาด้วยมากกว่า) แต่เมื่อถึงเวลาอิลิโต้ก็ไม่ได้กลับไปทำงาน ผู้เขียนถามเขาหลายครั้ง รวมถึงเตือนด้วยว่า รับประทานเจ้าของนาเกลือแล้วและรับเงินค่ารถมาแล้ว ไม่กลับไปทำงานหรือ อิลิโต้ก็บอกว่า เขาไม่อยากกลับไปทำงานเพราะแดดร้อน ค่าแรงต่ำ

ราวหนึ่งเดือนต่อมา อิลิโต้บอกผู้เขียนว่าเขากำลังมีแผนที่จะไปต่างจังหวัด เป็นสิ่งที่เขาไม่เคยคิดหรือพูดถึงมาก่อน ตอนแรกเขาเล่าว่า มีเพื่อนคนไร้บ้านชักชวนเขาให้ไปทำงานทาสีที่ต่างจังหวัด หลังจากอิลิโต้หายหน้าไปราวหนึ่งสัปดาห์ เขาก็กลับมา เขาบอกว่างานทาสีเสร็จแล้ว แต่เขากำลังจะกลับไปทีนั้นอีก เพื่อไปอยู่เฝ้าบ้านและสวนร้าง เขาไปดูพื้นที่มาแล้ว พออยู่ได้ ผู้เขียนพยายามถามเขาว่า ได้ค่าจ้างหรือไม่ และได้ทำอะไร อิลิโต้ปฏิเสธที่จะตอบเป็นตัวเลข เขาบอกแค่ว่า น้อยมาก สัปดาห์ต่อมา อิลิโต้ก็ตัดสินใจเดินทางอีกครั้ง เขาไปเฝ้าสวน ซึ่งจะเรียกว่าเป็นงานก็ไม่ใช่ว่าที่เดียวหนัก เพราะเขาแค่ไปเฝ้าที่เท่านั้น โดยเจ้าของบ้านจะให้ค่ากินอยู่กับเขา มันจึงเป็นการเดินทางอีกครั้งหนึ่งเพื่อไปที่ใหม่ที่เขาไม่เคยไป ไม่ใช่เดินทางซ้ากลับไปทีนาเกลือ เป็นการเดินทางที่ทั้งเพื่อการพักผ่อนและเพื่อความชีพในเวลาเดียวกัน จากเส้นทางชีวิตของอิลิโต้ที่ผ่านมา คงไม่เกินเลยหากผู้เขียนจะอนุมานว่า เขาคงไม่ได้อยู่เฝ้าสวนนานหลายเดือนหรือถึงปีอีกไม่นาน อิลิโต้ก็คงเดินทางอีก อาจจะกลับมาที่ห้องถนน หรือไปที่อื่นๆ ก็ตาม ดังไลฟ์สไตล์เคลื่อนที่ของเขา

การเคลื่อนที่ในชีวิตประจำวันของคนไร้บ้าน: เถิน

“การเดินทางคือชีวิตของคนไร้บ้าน” เบนพูดขึ้นมา ด้วยน้ำเสียงกลัวหัวเราะ หยันตัวเองอยู่ในคอ ในช่วงเวลาที่ยังไม่ถึงหกโมงเช้า ที่ผู้เขียน เขา และเพื่อนคนไร้บ้านอีกสามคนเดินเท้าจากริมถนนโอติส (Otis) สถานที่นอนของพวกเราไปที่หน้าโบสถ์ข้างตาคูร์ต เป็นระยะทางราว 3.6 กิโลเมตร เพื่อไปรับแจกอาหารเข้าก่อนเวลาเจ็ดโมง

คำพูดของเบนสะท้อนความรู้สึกของคนไร้บ้านว่า ไลฟ์สไตล์ไร้บ้านนั้น

เกี่ยวข้องกับการเดินทางอย่างแยกไม่ออก เนื่องจากพวกเขาไม่มีที่พักอยู่อาศัยที่เป็นโครงสร้าง กิจกรรมประจำวันซึ่งคนที่อยู่อาศัยสามารถทำได้ในที่แห่งเดียว เช่น เข้าห้องน้ำ กินอาหาร หลับนอน แต่คนไร้บ้านต้องเดินไปตามที่ต่างๆ เพื่อทำกิจกรรมประจำวันเหล่านี้ ชีวิตของคนไร้บ้านจึงเกี่ยวข้องกับการเคลื่อนที่อย่างแยกไม่ออก (May, 2000) การปรับตัวที่สำคัญของคนที่ย้ายมาเป็นคนไร้บ้านคือ ต้องทำตัวให้ชินกับการเดินเป็นระยะทางเกือบ 10 กิโลเมตรต่อวัน งานวิจัยเกี่ยวกับการเดินทางของคนไร้บ้านก็ระบุไว้ว่า การเคลื่อนย้ายของคนไร้บ้านสัมพันธ์กับสถานที่ให้บริการคนไร้บ้านเรียกว่าวงจรของการไร้บ้าน (homelessness circuits) (Wardhaugh, 1996) งานศึกษาคนไร้บ้านที่ลาสเวกัสชี้ให้เห็นว่า ที่ตั้งขององค์กรที่แจกอาหารให้คนไร้บ้านมีส่วนในการกำหนดการเคลื่อนที่ของคนไร้บ้าน ถึงขนาดที่องค์กรภาคธุรกิจลงขันบริจาคให้องค์กรสาธารณประโยชน์ไปแจกอาหารในพื้นที่ที่ห่างจากย่านท่องเที่ยว เพื่อไม่ให้คนไร้บ้านไปรบกวนนักท่องเที่ยว (Borchard, 2005)

การเคลื่อนย้ายในชีวิตประจำวันหรือการเดินทางของคนไร้บ้านในมะนิลา ก็เป็นไปในทำนองเดียวกับงานศึกษาที่ผ่านมาคือ สถานที่ที่ให้บริการให้คนไร้บ้านได้ทำกิจกรรมประจำวันมีอิทธิพลต่อเส้นทางการเดินทางของคนไร้บ้าน เริ่มตั้งแต่ตื่นนอน คนไร้บ้านต้องรีบออกจากที่ตัวเองเข้านอน ไม่ว่าจะนอนที่ชายคาหน้าตึกแถว หรือบนทางเท้า เพราะไม่ใช่สถานที่ที่ควรนอนในสายตาของคนทั่วไป หากสายแล้ว มีคนเดินผ่านไปทำงานแล้วคนไร้บ้านยังไม่ลุกจากที่นอนจะถูกมองว่า อยู่ผิดที่ผิดทาง หรือขี้เกียจ

เรื่องปกติที่คนมีที่อยู่อาศัยอาจไม่เคยนึกถึงก็คือ การเข้าห้องน้ำ แต่สำหรับคนไร้บ้าน ทุกครั้งที่เข้าห้องน้ำ พวกเขาต้องเดินเป็นระยะ 200–300 เมตร เป็นอย่างน้อย คนไร้บ้านต้องเรียนรู้อยู่ตลอดเวลาว่า ตามย่านต่างๆ ที่ตัวเองเดินไปนั้นจะเข้าห้องน้ำได้ที่ไหน หากนั่งเล่นอยู่แถวสวน

สาธารณชนจะไม่มีห้องน้ำภายในสวน แต่ต้องเสียค่าเช่าห้องน้ำครั้งละ 5 เปโซ (3.50 บาท) คนไร้บ้านจะประหยัดเงินด้วยการเดินไปเข้าห้องน้ำตามร้านอาหารแฟรนไชส์แบรนด์ต่างๆ แถวถนนตัดมีร้านที่นิยมอยู่สองแห่งก็คือ ร้านแฟรนไชส์ไก่ทอดชื่อดังของฟิลิปปินส์ที่อยู่ใกล้ๆ แต่ผู้เขียนไม่ค่อยถนัดเข้าร้านนี้ เพราะมักมี รมก. อยู่หน้าร้าน ผู้เขียนขยาดที่จะเดินผ่าน รมก. ตรงไปเข้าห้องน้ำ ผู้เขียนจะยอมเดินเลยไปอีกราวครึ่งกิโลเมตรไปที่ร้านแฟรนไชส์ชานฮายแฮมเบอร์เกอร์จากอเมริกา เพราะร้านนี้มีประตูทางเข้าสองด้าน ประตูหน้ามี รมก. แต่ประตูหลังไม่มี สามารถเดินเข้าประตูและเข้าห้องน้ำเลย และเป็นเรื่องธรรมดาที่จะเจอคนไร้บ้านรอเข้าห้องน้ำที่นี่

คืนแรกที่ผู้เขียนย้ายไปนอนที่หน้าตึกแถวริมถนนโอติส หลังจากโรบินแนะนำเรื่องที่พักนอนว่า ตรงไหนว่างที่จะนอนได้ เขาก็เตือนผู้เขียนว่า ที่นั่นดีทุกอย่าง ทั้งเรื่องความสะดวก ไม่วุ่นวาย ไม่มีคนทะเลาะกัน ไม่มีขโมย แต่ข้อเสียที่สำคัญข้อเดียวก็คือ แถวนั้นไม่มีห้องส้วม ดังนั้นเมื่อเย็นตอนกลางคืนอย่ากินมาก โดยเฉพาะแกงถั่วเขียวจากบูมโบย (วัดซิกซ์) เพราะถ้ากินเยอะ ห้องส้วมตอนกลางคืน ต้องเดินไปถ่ายตรงริมสะพานข้ามคลองเท่านั้น

ห้องน้ำหรือที่ที่สามารถใช้ขับถ่ายได้ จึงมีส่วนสำคัญในการกำหนดการเดินทางของคนไร้บ้าน อย่างเช่น โบสถ์ฮอสปิโฆ เดอ ซาน โฮเซ (Hospicio de San Jose) ที่ให้บริการช่วยเหลือคนไร้บ้านทุกวันจันทร์ พุธ ศุกร์ แต่ที่พิเศษคือ โบสถ์แห่งนี้มีห้องน้ำที่สามารถอาบน้ำได้ด้วย คนไร้บ้านหลายคนแม้จะไม่ใช่สมาชิกที่จะเข้ารับการบริการให้คำแนะนำการช่วยเหลือและกินอาหารเที่ยง แต่จะมาที่นี่เพื่อเข้าห้องน้ำตั้งแต่หกโมงเช้า เมื่อเข้าห้องน้ำเสร็จจึงค่อยไปกินข้าวที่ข้างตาคูรัส หรือไปที่อื่นๆ ต่อ แต่ถ้าวินอื่นๆ ที่ไม่มีการให้บริการ คนไร้บ้านก็จะไม่เดินมาที่นี่กัน

ผู้หญิงคนไร้บ้านคนหนึ่งบอกผู้เขียนว่า เธอถนัดนอนที่เบียร์วอล์ค

มากกว่านอนตามหน้าตึกแถว เพราะตามหน้าตึกแถวไม่มีที่จะถ่ายได้ สะดวก แม้เพียงแค่ถ่ายเบาสำหรับผู้หญิงก็ไม่สะดวกเหมือนผู้ชาย ส่วนที่เบย์วอลล์ก็มีกำแพงกันน้ำทะเล (seawall) สูงประมาณ 70-80 เซนติเมตร ผู้หญิงจึงสามารถข้ามกำแพงไปอยู่ฝั่งทะเลที่มีชายหาดและถ่ายที่นั่นได้ ด้วยเหตุผลเรื่องความสะดวกในการเข้าห้องน้ำ คนไร้บ้านจะชอบเตร็ดเตร่อยู่แถวสวนลูนะต้าเพราะสามารถเข้าห้องน้ำได้สะดวก

สถานที่อาบน้ำก็มีส่วนกำหนดเส้นทางการเดินของคนไร้บ้าน โดยทั่วไปคนไร้บ้านจะหาที่อาบน้ำที่ไม่ต้องใช้เงิน ซึ่งก็จะมิโบสถ์บางแห่งเท่านั้นที่อนุญาตให้คนไร้บ้านอาบน้ำได้ เช่นที่โบสถ์ฮอสปิโธ เดอ ซาน โฮเซ่ มิให้อาบน้ำได้ทุกวันจันทร์ พุธ ศุกร์ ดังที่กล่าวไปแล้ว ถัดมาคือที่โบสถ์เออร์มิตา (Ermita) ที่อนุญาตให้อาบน้ำได้ทุกเย็นวันพฤหัสบดี ที่นี้อยู่ห่างจากสวนลูนะต้าไม่ถึงหนึ่งกิโลเมตร ใช้เวลาเดินไม่ถึง 15 นาที สถานที่อีกแห่งที่สำคัญคือ โรงเรียนปาโกะ (Paco) ที่อนุญาตให้คนไร้บ้านได้อาบน้ำและซักผ้าได้ ในตอนสายของวันอาทิตย์ คนไร้บ้าน จากที่ต่าง ๆ จะไปอาบน้ำและซักผ้าที่โบสถ์แห่งนี้นักมาก บางคนเดินไกลจากซางตาครูสมาที่ปาโกะ เป็นระยะทาง 3 กิโลเมตรเศษ

แต่ที่อาบน้ำและซักผ้าที่ไกลมากแห่งหนึ่ง ก็คือที่ซาเปล (Chapel) นิกายคาลวารี (Calvary) ในเมืองเกซอนซิตี (Quezon City) ซึ่งอยู่ห่างจากสวนลูนะต้าเกือบ 10 กิโลเมตร ใช้เวลาเดินเท้าราวชั่วโมงครึ่งถึงสองชั่วโมง ที่นี่มีกิจกรรมแจกอาหารให้คนไร้บ้านทุกเย็นวันพุธ เริ่มตั้งแต่ให้คนไร้บ้านเข้ามาซักผ้าและอาบน้ำตอนห้าโมงเย็น พอถึงหกโมงครึ่งก็เข้าเรียนไปเบลจนถึงสองทุ่มเศษจึงได้กินอาหาร จากนั้นก็เดินกลับมามะนิลา ผู้เขียนเคยไปกินที่นี่ กว่าจะเดินกลับมาถึงที่นอนที่โอติสก็เป็นเวลาหลังสี่ทุ่มไปแล้ว มีคนไร้บ้านจากมะนิลามานที่นี่ไม่มากนัก ราวครึ่งละ 30-40 คนเท่านั้น เพราะระยะทางนั้นไกลเกินไป ส่วนคนที่ตัดสินใจมามีหลายเหตุผลประกอบกัน

บ้างชอบการเรียนไบเบิลที่เข้มข้น บ้างชอบอาหารของที่นั่นซึ่งดีกว่าที่อื่น และได้นั่งกินบนโต๊ะอาหาร ไม่ได้แจกอาหารใส่ถุงพลาสติกเหมือนโครงการแจกอาหารส่วนใหญ่ และก็มีคนไร้บ้านที่นี่เพราะต้องการอาบน้ำและคิดว่าการเดินทางไกลๆ ไม่ได้เป็นเรื่องยากลำบากอะไร เช่น วิเซนเต้

วิเซนเต้ นอนที่เดียวกันกับผู้เขียนที่ตึกแถวริมถนนโอติส เขาสามารถรักษาเนื้อตัวให้สะอาดจนผู้เขียนสงสัยว่าเขาทำอย่างไร เขาบอกว่าก็ด้วยการเดินไปอาบน้ำตามโครงการแจกอาหาร ทั้งๆ ที่เขาไม่ได้สนใจการเรียนไบเบิลแต่อย่างใด โครงการแจกอาหารมักจะมีเงื่อนไขให้คนไร้บ้านได้ทำกิจกรรมก่อนจะได้อาหาร วิเซนเต้จะนั่งชั่งกะตายเป็นสนใจ ขอแค่กินอาหาร และได้อาบน้ำเท่านั้น อย่งที่ฮอสปิโซที่ผู้เข้าร่วมโครงการต้องผ่านการสัมภาษณ์คัดกรองจากเจ้าหน้าที่ก่อน วิเซนเต้ไม่สนใจสมัครเป็นสมาชิก เขาแค่ไปอาบน้ำตอนเช้าแล้วก็ไปที่อื่นต่อ ไม่สนใจกระบวนการพูดคุย ส่วนที่คาลบารี เขาก็เดินไปเพื่ออาบน้ำเป็นหลัก จากนั้นก็เดินกลับ ผู้เขียนสงสัยว่าไปกินข้าวและอาบน้ำไกลๆ ที่คาลบารีจะคุ้มกับการเดินกลับมาหรือพร้อมพูดที่เล่นที่จริงว่า กินอ้อมที่นั่นกว่าจะเดินกลับมาถึงก็หิวใหม่ หรืออาบน้ำที่นั่นเดินกลับมาก็เหงื่อโชกอีก วิเซนเต้ตอบว่าไม่ถึงขนาดนั้นหรอก เดินกลับมาถึงก็กำลังดีได้นอนหลับสนิท

เมื่อชีวิตประจำวันของคนไร้บ้านแยกไม่ออกจากการเดิน ผู้เขียนคำนวณระยะทางการเดินของคนไร้บ้านหากเขาต้องใช้ชีวิตกับการไปตระเวนกินข้าวตามที่ต่างๆ แต่ละวันคนไร้บ้านเดินราว 9-10 กิโลเมตร ยังไม่นับการต้องเดินไปหาเข้าห้องน้ำ สำหรับคนที่ไม่เคยชินกับการเดินเท้า ระยะทางเช่นนี้ย่อมถือเป็นเรื่องที่น่าลำบากไม่น้อย ผู้เขียนเองก็ใช้เวลามากกว่าจะปรับตัวให้เคยชินกับการเดินทางระยะทางไกลๆ ในแต่ละวัน

ในช่วงแรกๆ ที่ผู้เขียน ยังไม่ชินกับการเดินไปตระเวนกินข้าว จึงรู้สึกเหนื่อยและอ่อนเพลียมากจากการเดินทั้งวัน เข้ามีตัวหนึ่ง ขณะที่นอน

อยู่ที่ทางเท้าของถนนยูเอ็น (UN Street) และถูกปลุกขึ้นโดย นานายโรส เธอเป็นคนไร้บ้านวัยคุณป้าอายุราวหกสิบเศษๆ รูปร่างเล็กและกระฉับกระเฉง ขณะนั้นน่าจะเป็นเวลายังไม่ถึงตีห้า คนไร้บ้านคนอื่นๆ ที่นอนใกล้ๆ กัน ต่างทยอยลุกพับพลาสติกที่ปูนอนใส่กระเป๋าและเตรียมตัวออกเดินไปที่ข้างตากรัฐซึ่งเป็นที่แจกอาหารมื้อเช้า ผู้เขียนทำท่างัวเงียยังไม่อยากลุก นานายโรสที่กำลังยืนรอออกเดินทำท่ากำมือเหยียดแขนแล้วสะบัดแขนสะบัดขาเหมือนกำลังออกกำลังกาย แล้วพูดกับผู้เขียนเป็นภาษาอังกฤษว่า “exercise” ทั่วๆ ที่โดยปกติเธอพูดภาษาอังกฤษได้น้อยคำมาก แต่ครั้งนี้เธอตั้งใจพูดเพื่อสื่อว่า การเดินคือการออกกำลังกายให้ร่างกายแข็งแรง เป็นการสะท้อนประสบการณ์ในระหว่างการเดินเท้าของคนไร้บ้านในทางบวก

ทำนองเดียวกัน เอ็ดดี้ คนไร้บ้านที่ชอบดื่มสุรานั้นมีคนหนึ่ง ชวนผู้เขียนไปที่บ้านเพื่อนของเขาที่อยู่ในเมืองคาล็อกัน (Caloocan City) ทางตอนเหนือของมะนิลา หากเดินต้องใช้เวลาเดินเท้ามากกว่าหนึ่งชั่วโมง ผู้เขียนเข้าใจว่าเราจะเดินทางไปด้วยรถจี๊ปนี่ รถโดยสารสาธารณะคล้ายกับรถสองแถวบ้านเรา เพราะเขาเองเป็นคนไร้บ้านที่มักมีเงินติดตัวเสมอ แต่เขาบอกว่าเขาอยากเดินมากกว่า เพราะการเดินนอกจากจะเป็นการออกกำลังกายที่ดีแล้วยังได้ชมบ้านเรือนตึกแถวไปพร้อมๆ กันด้วย แล้วยังสำคัญกับผู้เขียนอีกว่า “โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับนาย นายเป็นนักศึกษา นายควรจะเดิน นายจะเห็นชีวิตของผู้คน ขณะที่นายเดิน” นี่ก็เป็นอีกตัวอย่างหนึ่งที่ให้ความหมายกับการเดินไปในทางรีนรมย์ นอกเหนือจากที่โรบินบอกว่า การเดินระยะทางไกลเพื่อไปกินข้าวนั้นเป็นการเดินเล่นที่ผู้เขียนกล่าวไว้ตั้งแต่ตอนต้นของบทความ

อย่างไรก็ดี แม้คนไร้บ้านจะแสดงออกว่า พวกเขาสามารถมีไลฟ์สไตล์แบบเคลื่อนที่ได้ หรือคิดเชิงบวกกับการเดินได้ แต่การเดินก็เช่นเดียวกับ

การเคลื่อนไหวแบบอื่นๆ ตรงที่ว่าไม่ได้เป็นไปอย่างเสรีและเท่าเทียม หากถูกจำกัดและควบคุมด้วยความสัมพันธ์เชิงอำนาจ (Cresswell, 2010) เริ่มต้นจากคนไร้บ้าน ที่เก็บของเก่ามักเป็นเป้าหมายที่ถูกจำกัดการเดินทาง เจ้าหน้าที่ผู้ควบคุมการใช้พื้นที่สาธารณะที่มองว่าคนเก็บของเก่าทำให้พื้นที่สาธารณะซึ่งถูกออกแบบสำหรับการพักผ่อนหย่อนใจต้องถูกแปดเปื้อนเพราะเสื้อผ้าสกปรกและกิจกรรมคู้ยถังขยะหาของเก่าของพวกเขา เช่น ที่สวนลูนิตี้ดาคนไร้บ้านที่เป็นคนเก็บของเก่าถูกห้ามเดินผ่าน โดยเริ่มจากห้ามเก็บและคู้ยหาขวดน้ำในสวนสาธารณะ ต่อมาการห้ามก็เข้มข้นขึ้น เป็นห้ามคนที่มีถุงสะพายคล้ายคนเก็บของเก่าเดินผ่านสวน ทั้งๆ ที่สวนสาธารณะเป็นทางผ่านระหว่างถนนสองสาย คนไร้บ้านที่สะพายถุงเก็บของเก่าจะต้องเดินอ้อมแทน หนักมากกว่านั้นอีกก็คือตรวจค้นคนไร้บ้านที่มีข้าวของพะรุงพะรังหัวถุงพลาสติกว่า พวกเขาใช้คนเก็บของเก่าหรือไม่ การตรวจคนเช่นนี้ ทำให้คนที่หัวถุงพลาสติกอย่างนายโรสไม่ยอมเดินผ่านสวนลูนิตี้ดาแม้ว่าเธอจะไม่ได้เก็บของเก่าก็ตาม

พื้นที่สาธารณะในช่วงที่มีกิจกรรมพิเศษก็ยังเป็นตัวจำกัดการเดินทางของคนไร้บ้านด้วย เช่น ในวันที่มีการจัดงานเฉลิมฉลองวันประกาศอิสรภาพ (Independent Day) ซึ่งตรงกับวันที่ 12 มิถุนายน ในปี 2556 มีการฉลองที่ลาวโต้น (Lawton) ซึ่งเป็นพื้นที่สวนสาธารณะเชิงสะพานข้ามแม่น้ำปาสิก (Pasig) โดยปกติที่นี่ไม่มี รปภ. จึงทำให้คนไร้บ้านหลายคนมานั่งพักผ่อนอยู่แถวนี้ แต่ในวันฉลอง คนไร้บ้านถูกห้ามไม่ให้เตร็ดเตร่อยู่แถวนี้ แม้แต่คนที่ต้องการจะเดินผ่านสวนนั้นเพื่อเดินข้ามสะพานไปอีกฝั่งหนึ่งก็ถูกห้าม พวกเขาต้องเดินเลี่ยงไปใช้สะพานอีกแห่งหนึ่งที่อยู่ใกล้กัน การกวดขันไม่ให้คนไร้บ้านที่เก็บของเก่าเดินผ่านย่านนั้นเริ่มมาตั้งแต่ก่อนวันงาน คนไร้บ้านสองคนที่แค่เดินผ่านแถวนี้ในเวลากลางวัน แต่เขาสะพายถุงใบใหญ่บ่งบอกว่าเป็นคนเก็บของเก่าก็ถูกเจ้าหน้าที่ฝ่ายพัฒนาและสวัสดิการ

สังคมนำตัวขึ้นรถ ไปทำประวัติ ตัดผมสั้น ก่อนจะถูกขู่ว่า ห้ามเดินผ่าน
ย่านลาวไต้หวันอีกจนกว่างานฉลองวันประกาศอิสรภาพจะผ่านไปแล้ว

นอกจากนี้ เจื่อนไซทางด้านสาธารณูปโภค ซึ่งมีอิทธิพลต่อการเคลื่อน
ย้าย (Sheller & Urry, 2006, p.210) ก็มีส่วนกำหนดการเดินทางของคนไร้บ้าน
เช่นกัน เริ่มต้นจากแสงสว่าง เมืองมะนิลาเป็นเมืองที่ไม่มีความปลอดภัย
ในเวลากลางคืนมีแสงสว่างไม่เพียงพอ เหตุการณ์ปล้นจี้ ดักทำร้าย เกิด
ขึ้นได้ง่าย แม้แต่คนไร้บ้านที่ไม่มีทรัพย์สินมีค่าก็ยกกล้วยปล้นจี้ การเดิน
ในที่มืดๆ จึงไม่ปลอดภัย อาจถูกทำร้าย ถูกละเมิดทางเพศได้ คนไร้บ้าน
จึงต้องเรียนรู้ที่จะหลีกเลี่ยงเส้นทางที่ไม่ปลอดภัย เช่น ในละแวกลาวไต้หวัน
มีสะพานข้ามแม่น้ำปาสิกได้ถึงสี่สะพาน แต่สะพานที่ปลอดภัยสำหรับข้าม
เวลากลางคืนมีเพียงสะพานเดียวคือ สะพานอयाลา (Ayala Bridge)
เพราะที่สะพานนั้น มีเกาะกลางแม่น้ำและเป็นที่ตั้งของโครงการแจกอาหาร
ฮอสปิซที่มี รปภ. อยู่หน้าโบสถ์ตลอดคืน คนไร้บ้านที่นอนที่ถนนยูเอ็นหรือ
ถนนโอดิสซาคาจะมารับแจกข้าวตอนหัวค่ำวันศุกร์ที่โบสถ์ซานเซบาสเตียน
(San Sebastian) จะเลือกเดินข้ามสะพานนี้ แต่จะไม่ข้ามสะพานตรงหน้า
โบสถ์เคียโปะ เพราะขึ้นชื่อว่า มีคนตมกาว หรือคนเสพยาเสพติดประเภท
อื่นอีกมาก แถมยังมีกลิ่นเหม็นจากการขับถ่ายคลุ้งไปทั่วอีกด้วย

บริบทของไลฟ์สไตล์เคลื่อนที่ข้างถนน

ในส่วนสุดท้ายนี้ ผู้เขียนจะกล่าวถึงบริบทของคนไร้บ้านในมะนิลา เพื่อ
ความเข้าใจที่รอบด้านขึ้นว่า ทำไมคนไร้บ้านบางส่วนจึง “เลือก” ใช้ชีวิต
แบบไลฟ์สไตล์เคลื่อนที่ เพื่อมิให้มองชีวิตเคลื่อนที่ในเชิงเพ้อฝันเกินไปว่า
น่าหลงใหล หรือรวมถึงเพื่อตอบคำถามที่อาจถูกตีความไปได้ว่า คนที่มี

ท่วงทำนองชีวิตเคลื่อนที่ข้างถนนเป็นคนที่เกี่ยวข้องไม่ยอมทำงาน การที่คนไร้บ้านอย่างเบนและอิลิโต้ใช้ชีวิตบนเส้นทางวอกวนกลับไปกลับมาระหว่างการเป็นคนไร้บ้านและมีที่อยู่อาศัย ในหลายๆ โอกาสที่คนไร้บ้านสามารถออกจากท้องถนนและมีที่อยู่อาศัยคุ้มหัวแล้ว แต่พวกเขาตัดสินใจที่จะกลับมาที่ถนน

ทางเลือกหลักที่คนไร้บ้านสามารถจะออกจากข้างถนนก็คือ การไปทำงานกับนายจ้างที่ให้ที่อยู่อาศัยพร้อมด้วย แต่ปัญหาก็คือ ค่าจ้างที่พวกเขาได้รับนั้นต่ำมาก ต่ำกว่าค่าแรงตามกฎหมายเกินร้อยละ 50 ในขณะที่ต้องทำงานใช้แรงงานหนัก ทำให้พวกเขาพบว่า การทำงานกับการใช้ชีวิตข้างถนนก็ไม่ได้แตกต่างกันมาก คือแค่มีกินพอใช้เหมือนกัน แต่ที่ข้างถนนมีข้อดีที่เพิ่มมาคือความเป็นอิสระ ตัวอย่างเช่น เบนทำงานที่ร้านขายอาหารซึ่งนายจ้างคำนวณว่า เขาให้เบนกินอาหารฟรีแล้วยังมีที่พักให้ด้วย (แม้คุณภาพที่พักจะมาตรฐานต่ำ ต้องนอนแออัดรวมกับคนอื่น ๆ ในห้องร้อน ๆ ก็ตาม) นายจ้างจ่ายค่าแรงให้เบนเพียง 100 เปโซ ต่อวัน สำหรับการทํางาน 12 ชั่วโมงต่อวัน ทั้ง ๆ ที่ค่าแรงตามกฎหมายคือ 466 เปโซต่อวัน การที่นายจ้างกดค่าแรงเช่นนี้ เพราะอัตราการว่างงานในฟิลิปปินส์สูง หากเบนไม่ยอมรับค่าแรงต่ำขนาดนี้ ก็จะมีคนต่งงานไร้ทางเลือกคนอื่น ๆ พร้อมจะทำแทน นายจ้างจึงไม่ประสบปัญหาขาดแคลนแรงงาน ทำนองเดียวกัน ในคราวที่อิลิโต้ไปทำงานที่นาเกลือซึ่งเป็นงานที่กินอยู่กับนายจ้าง นายจ้างยังให้ค่าแรงต่ำมากคือเพียง 1,500 เปโซต่อเดือน

ผลที่ตามมาก็คือ ค่าจ้างที่ต่ำไม่สามารถจูงใจให้คนงานยอมทำงานได้นาน ผู้เขียนไม่เห็นด้วยกับท่าทีขององค์กรที่ช่วยเหลือคนไร้บ้านที่มักจะตำหนิที่คนไร้บ้านว่าไม่ยอมอดทนทำงาน ทั้ง ๆ ที่รากของปัญหาก็คือ ระบบที่นายจ้างเอาเปรียบคนงานจากการจ่ายค่าแรงที่ต่ำมาก (บุญเลิศ, 2558) ผู้เขียนเคยคุยแลกเปลี่ยนเรื่องนี้กับเบน เพราะเบนมักจะแสดงท่าทีว่าคน

ไว้บ้านสามารถทำงานได้ ถ้าอยากทำงาน และยอมรับว่า เป็นเพราะตัวเขาเองที่ไม่อยากทำงานประจำ เขาจึงทำงานหยุด ๆ ขาด ๆ แต่เมื่อผู้เขียนแย้งว่า ที่เบนไม่รู้สึกรักอยากทำงาน เพราะรู้สึกว่าจะทำงานหรือเป็นคนไว้บ้าน ก็ไม่ได้แตกต่างกันมากต่างหาก ตรงกันข้ามหากนายจ้างจ่ายค่าแรงให้เบนมากกว่านี้ ไม่ต้องถึงค่าแรงขั้นต่ำ ให้ได้สักสามร้อยเปโซ พร้อมมีอาหารสามมื้อ เบนคงไม่ออกจากงานง่ายขนาดนี้ เบนจึงยอมรับเหตุผลของผู้เขียน ดังนั้น เราอาจตีความการที่คนไว้บ้านเลือกการใช้ชีวิตแบบเคลื่อนย้ายอยู่เสมอไปในทางที่ผิด หากเราไม่พิจารณาบริบทความสัมพันธ์เชิงอำนาจ (Cresswell, 2006, p.2) ที่ว่า พวกเขาต้องการหลีกเลี่ยงการถูกขูดรีด

ดังนั้น การที่มีคนไม่น้อยใช้ชีวิตเคลื่อนที่ข้างถนน กลับไปกลับมา ระหว่างการทำงานมีที่อยู่อาศัยกับการอยู่ที่ข้างถนน เพราะเส้นแบ่งระหว่างการมีบ้านกับการไร้บ้านในมะนิลาค่อนข้างเบาบางมาก กล่าวคือ หากคนไว้บ้านอยากหางานระดับล่างทำได้ค่าตอบแทนต่ำ มีความไม่มั่นคงสูง ก็สามารถหาได้ไม่ยาก แต่ด้วยความที่งานเหล่านี้เป็นงานหนักได้ค่าแรงถูก จึงไม่จูงใจให้ลูกจ้างทำงานได้นาน เมื่อมีปัญหาขัดแย้งกับนายจ้าง พวกเขา ก็มักจะออกจากงานอย่างง่าย ๆ เช่นเดียวกัน หากวันหนึ่งเขามีแรงฮึด อยากจะทำงาน เขาก็อาจจะยอมไปทำงานระดับล่าง

ส่วนทางเลือกอื่น ๆ ที่ให้คนไว้บ้านได้พัวพันกับครอบครัว ก็จะมีพบว่า คนไว้บ้านหลายๆ คนมีประสบการณ์คล้ายอิลิโต้ คือ มีภูมิหลังมาจากครอบครัวที่มีฐานะยากจนอยู่แล้ว ไม่ได้มีต้นทุนที่จะโอบอุ้มช่วยเหลือพวกเขาได้ ทำให้คนไว้บ้านหลายคนต้องออกมาใช้ชีวิตข้างถนนตามลำพัง ผู้เขียนไม่เห็นด้วยกับข้อวิจารณ์ครอบครัวในเชิงศีลธรรมว่า ไม่ดูแลสมาชิกในครอบครัวที่ลำบาก เพราะจำเป็นต้องพิจารณาว่า ครอบครัวมีทรัพยากรและความสามารถมากพอหรือไม่

กล่าวโดยสรุป บทความนี้ใช้แนวคิดไลฟ์สไตล์แบบเคลื่อนที่มาทำความเข้าใจ

เข้าใจวิถีชีวิตของคนไร้บ้านในมะนิลาที่พร้อมจะเคลื่อนย้ายตลอดเวลา เป็นการเคลื่อนที่กลับไปกลับมาระหว่างการมีที่อยู่อาศัยและการเป็นคนไร้บ้านที่ข้างถนน โดยเป็นการใช้ชีวิตเคลื่อนที่ซึ่งมีมิติซ้อนทับกันระหว่างการทำงานกับการพักผ่อนหย่อนใจ แนวคิดดังกล่าวช่วยเปิดให้เห็นมุมมองใหม่ แทนที่จะมองคนไร้บ้านในฐานะที่ถูกกดดันบังคับให้เลือกเป็นคนไร้บ้าน มาสู่การพิจารณาว่า คนไร้บ้านได้เลือกไลฟ์สไตล์ของชีวิตตนเองที่ไม่ใช่แค่การทำงานเพื่อใช้ชีวิตรอด แต่เพื่อการพักผ่อนหย่อนใจด้วย อย่างไรก็ตาม ในตอนท้าย ผู้เขียนกล่าวถึงเงื่อนไขเชิงโครงสร้างของไลฟ์สไตล์เคลื่อนที่แบบไร้บ้าน เพื่อไม่ให้เห็นแต่แง่มุมที่เชิดชูไลฟ์สไตล์แบบไร้บ้านแต่เพียงด้านเดียว

Map: Sleeping places and soup kitchens in Manila

1. Rizal Park (Luneta)	10. Lacson	19. Manalo
2. Baywalk	11. Calvary (go further)	20. St.Paul
3. UN Street	12. Santa Cruz (II)	21. Manila Baptist
4. Otis Street	13. CCT	22. Paco
5. Santa Cruz	14. Ermita	23. Morayta
6. Bumbay	15. Quiapo	24. KKK
7. Lawton	16. San Sebastian	25. Intramuros
8. Loreto	17. Binondo	26. Seven Floor
9. Knox	18. Malate	27. Food for Life

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

บุญเลิศ วิเศษปรีชา. (2558). นักบุญกับคนบาป และศีลธรรมบนท้องถนน: ชีวิตคนไร้บ้าน
ในมะนิลา. *ชุมชนทางอินโดจีน: เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ปริทัศน์*, 4(7), 304–321.

ภาษาอังกฤษ

- Aoki, H. (2008). Globalization and the street homeless in metro Manila. *Philippines Studies*, 56(1), 69–76.
- Basch, L., Glick Schiller, N., & Blanc, C. S. (1994). *Nations unbound: Transnational projects, postcolonial predicaments, and deterritorialized nation-states*. Gordon and Breach: Amsterdam.
- Borchard, K. (2005). *The word on the street: Homeless men in Las Vegas*. Las Vegas: University of Nevada Press.
- Clifford, J., & Marcus, G. E. (Eds.). (1986). *Writing culture: The poetics and politics of ethnography*. Berkeley: University of California Press.
- Cohen, S. A., Duncan, T., & Thulemark, M. (2015). Lifestyle mobilities: The cross-roads of travel, leisure and migration. *Mobilities*, 10(1), 155–172.
- Cloke, P., Milbourne, P., & Widdowfield, R. (2003). The complex mobilities of homeless people in rural England. *Geoforum*, 34(1), 21–35.
- Cresswell, T. (2010). Towards a politics of mobility. *Environment and planning D: Society and Space*, 28(1), 17–31.
- Cruz, N. H. (2014, February 19). Unemployment and abolition of congress. *Philippine Daily Inquirer*. Retrieved from <http://opinion.inquirer.net/71733/unemployment-and-the-abolition-of-congress>.
- Dewalt, K. M., Dewalt, B. R. & Wayland, C. B. (1998). Participant observation. In H. R. Bernard (Ed.), *Handbook of methods in cultural anthropology* (pp. 259–295).

- California: Sage Publications.
- Hannam, K., Sheller, M., & Urry, J. (2006). Mobilities, immobilities and moorings. *Mobilities, 1*(1), 1–22.
- Lancione, M. (2014). Entanglements of faith: Discourses, practices of care and homeless people in an Italian City of Saints. *Urban Studies, 51*(14), 3062–3078.
- Malinowski, B. (1922). *Argonauts of the Western Pacific*. New York: EP Dutton & Co.
- Malkki, L. H. (1995). *Purity and exile: Violence, memory, and national cosmology among Hutu refugees in Tanzania*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Martin, G. (2002). New age travellers: Uproarious or uprooted? *Sociology, 36*(3), 723–735.
- May, J. (2000). Of nomads and vagrants: Single homelessness and narratives of home as place. *Environment and Planning D: Society and Space, 18*(6), 737–759.
- Manila Times*, (2010, December 11). Vagrants and homeless.
- Sheller, M., & Urry, J. (2006). The new mobilities paradigm. *Environment and planning A: Economy and Space, 38*(2), 207–226.
- Sobel, M. E. (1981). *Lifestyle and social structure: Concepts, definitions, analyses*. New York: Elsevier.
- Visetpricha, B. (2015). *Structural violence and homelessness: Searching for happiness on the streets of Manila, the Philippines* (Doctoral dissertation). The University of Wisconsin-Madison, Madison, US.
- Wardhaugh, J. (1996). Homelessness in Chinatown: Deviance and social control in cardboard city. *Sociology 30*(4), 701–716.